

ket újra meg újra kontrollálni, s időről időre újabb s újabb vizsgálatokkal kutatni, hogy abban a pillanatban, azok között a körülmények között milyen szimboliká-

val, hogyan határozza meg önarcképét a nemzeti közösség.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor

Ötödik és hatodik osztályosok anyanyelvi szövegértési mutatói

Az életkornak megfelelő szövegértés fontos feltétele a zavartalan kognitív és iskolai fejlődésnek. Dolgozatomban 71 ötödikes és 57 hatodikos általános iskolás szövegértési eredményeit hasonlítom össze a GMP 12 elnevezésű standardizált szövegértési alteszt segítségével, mely a gyermekek teljes beszédpercepció folyamatának működésére enged következtetni. Céloom annak vizsgálata, hogy kimutatható-e összefüggés az életkor és a szövegértési képesség között.

Akét korcsoport között látványos mennyiségi és minőségi ugrás tapasztalható. Az átlageredményeket tekintve mindkét csoport megfelelt ugyan az életkori sztenderdnek, különbségük mégis figyelemre méltó; ugyanígy az átlag alatt teljesítők, illetve a 100 százalékot elérők fordított aránya is. További mennyiségi mutatók tárgyalása után (szórás életkoronként, válaszok száma, helyes válaszok száma stb.) az életkoronkénti minőségi eltérések elemzése zárja a tanulmányt (nemi különbségek a válaszadásban; válaszok csoportosítása a kérdések típusai szerint – ok-okozati viszonyok, összefüggések, részinformációk –, sikeres tanulságlevonás stb.). A téves válaszok minőségi kategorizálásának (a tévedések a részletek vagy az összefüggések felismerését érintik-e) fontos oktatás-módszertani, illetve gyógypedagógiai vonatkozásai lehetnek.

A dekódolás feltételei

A mindennapi verbális érintkezés és megismerő tevékenység háttérében szoros kapcsolatban álló, egymásra épülő, egymásra visszaható folyamatok működnek, melyeket a pszicholingvisztika átfogóan beszédpercepció kifejezéssel jelöl. E komplex folyamatsorozat nélkülözhetetlen

asszociációs végállomása a beszédmegértés legfelsőbb szintje, a szövegértés – a tanulás alapköve.

A megértéssel foglalkozó kutatások igyekeznek meghatározni azokat a tényezőket, amelyek szükségesek a folyamat eredményes működéséhez. A Gósy által több tanulmányban is ismertetett, hierarchikus építkezésű, interaktív beszédmegértési modell a teljes folyamatot reprezentálja és csaknem minden percepció működéssel kapcsolatos kérdésre megoldást kínál. Hangzó beszéd esetén a beszédfeldolgozás hallási elemzéssel kezdődik (ugyanaz olvasásértésnél optikai-vizuális észlelést jelent), melyet egy felismerési, elképzelési terv követ a beszédészlelés és beszédmegértés egymásra épülő szintjein. Egy adott üzenet feldolgozása egyszerre három síkon is folyhat: az észlelés (akusztikai/optikai, fonetikai, fonológiai szintek), a beszédmegértés (szintaktikai és szemantikai elemzések) és az asszociációk vagy értelmezés szintjén.

Dolgozatomban két magyar általános iskolai korcsoport szövegértési képességét vizsgálom, tehát a beszédpercepciónak azt a szintjét, melynek sikerét a teljes beszédmegértési folyamat ép működése biztosítja. A szöveg dekódolásának elengedhetetlen feltétele a legfelső értési

szint, az asszociációk szintjének működése, mely „a már meglévő ismeretek aktivizálására, a feldolgozási folyamatba történő beépítésére, illetőleg a logikai összefüggések felderítésére” (1) hivatott. Az anyanyelvi neveléssel kapcsolatos kutatások gyakran felhívják a figyelmet arra, hogy e készség komplex voltából adódóan a beszédpercepció mechanizmusban iskoláskorú gyermekeknél itt jelentkezik a legnagyobb elmaradás vagy zavar. Súlyos tanulási nehézségeket okozhat ugyanis, ha egy gyermek nem képes a tanórai feladatokat akár hallás, akár olvasás után értelmezni; a tananyagot mint szöveget szemantikai és szintaktikai gondolati egységként részleteiben és összefüggéseiben birtokba venni (az aktív és passzív szókinccs, a mentális lexikon elérése és az abban való tájékozódás, a megfelelő morfológiai és szintaktikai struktúrák azonosítása függvényében (2); a lényegyet kiemelni, illetve behelyezni az adott szöveget egy már meglévő ismeretanyagba vagy azzal összehasonlítani. Egy adott életkorban elfogadható szövegértés természetesen nem csak a megfelelően fejlett asszociációs szint, illetve a meglévő ismeretek beépítési képességének függvénye, szerepe van még e folyamatban az életkornak megfelelő figyelemnek és megfelelő rövidlejárátú és hosszulejárátú memoriális megtartásnak is.

Kutatásomban 71 ötödikes és 57 hatodik osztályos tanuló szövegértési mutatóinak összehasonlítására teszek kísérletet a GMP tesztcsomag egyik altesztje segítségével. (3) A két korcsoport közti látványos mennyiségi és minőségi ugrás leírását és kielemezését a következő szempontok alapján érvényesítem:

– mennyiségi mutatók: az életkoronkénti elvárt sztenderdek megfelelően vagy alatta teljesítők átlageredményei, szórás életkoronként, a helyes és a hibás vagy kihagyott válaszok aránya;

– minőségi mutatók: nemi különbségek a válaszadásban; a válaszok csoportosítása a kérdések típusai szerint – ok-okozati viszonyok, összefüggések, részinformációk –, sikeres tanuláslevonás stb.).

A téves válaszok minőségi kategorizálásának (a tévedések a részletek vagy az összefüggések felismerését érintik-e) fontos oktatásmódszertani, illetve gyógypedagógiai vonatkozásai lehetnek.

Anyag, módszer

A vizsgált ötödik és hatodik osztályos, 11 és 12 éves csoportok két veszprémi általános iskolából (Hriszto Botev Általános Iskola: 35 ötödikes, 24 hatodikos; Vetési Albert Gimnázium, nyolcosztályos tagozat: 36 ötödikes, 33 hatodikos) kerültek ki.

A beszédmegértés vizsgálatára a GMP-tesztcsomag (3) 12. szövegértési altesztjét használtam, s az eredmények értékelését a tesztcsomag életkori sztenderdjei alapján végeztem el. A kísérlet 2000 decemberében osztályonként, csoportokban folyt. A feladat az általam átlagos magyar beszédtempóban felolvasott, három bekezdésből álló történet meghallgatása után 10 élőszóban, egymást követően feltett ellenőrző kérdés írásbeli megválaszolása volt. A szöveg szókinccse, szintaktikai és szemantikai megszerkesztettsége megfelel a 4–8. osztályos iskolások anyanyelvi szintjének, elvárható a történet megfelelő szintű feldolgozása, értelmezése. A kérdések többsége egyfelől a szöveg részleteire, másfelől a történések összefüggéseire vonatkozik, az utolsó kérdés a tanulás levonását méri, a pontos válasz szó szerint nem szerepel a szövegben. A szövegértés sztenderd teljesítmény-értéke 11 éves korban, 5. osztályban: 60 százalék; 12 éves korban, 6. osztályban: 70 százalék. (A teljes szöveget, illetve az ellenőrző kérdéseket a Függelék tartalmazza).

Eredmények

A következőkben elsőként mennyiségi szempontból mutatom be, milyen az ötödikes és a hatodikos gyermekek átlagos szövegértési szintje s a vizsgált csoportok teljesítménye hogyan viszonylik a sztenderd értékekhez. Mindkét korcsoport az életkorukban elvárható átlagérték felett teljesített. A 71 ötödik osztályos (32 fiú, 39 lány)

66,7 százalékban, míg az 57 hatodikos (22 fiú, 35 lány) 82,63 százalékban válaszolt helyesen az ellenőrző kérdésekre, mellyel az életkori átlagot a fiatalabbak 6,7 százalékkal, az idősebbek 12,6 százalékkal haladták meg. A hatodikosok tehát 1–2 kérdéssel többre tudtak helyes válaszokat adni. A szórás vizsgálata azonban rámutat arra, hogy az ötödikesek között az egyéni teljesítmények szintjén kevésbé egyöntetű az értési teljesítmény, mint az idősebbeknél. Az előbbi korosztályban ugyanis a 60 százalékos teljesítményt elérők vagy meghaladók 67,6 százaléka mellett 32,4 százalék a gyengén teljesítők aránya, szemben a hatodikosok adataival, akik közül mindössze 10 fő, 17,5 százalék maradt el az életkori sztenderdtől. (1. táblázat)

A lányok és a fiúk teljesítményének különbsége az ötödikesek esetében elenyésző, bár a fiúk teljesítménye egy árnyalattal jobb. Egy évnnyi elmaradást 8 fiú és 6 lány mutat, míg 2 fiú és 7 lány volt képes csupán legfeljebb három kérdésre válaszolni. Súlyos elmaradást tehát az ötödikesek 12,6 százaléka mutat. A hatodikosok kapcsán említésre méltó, mennyivel ügyesebbek a fiúk a szövegértésben, az elvárható szint alatt kizárólag lányok teljesítettek. Közülük hatan egy éves, ketten két éves elmaradást mutatnak, míg ketten a negyedikesek életkori szintjét sem érik el. (Természetesen a szöveg témája, mely iránt a fiúk feltételezhetően jobban érdeklődnek, befolyásolhatta a nemek közti teljesítmények különbözőségét.)

Megnyugtató jelenség, hogy a vizsgálatban mindkét korcsoport átlageredménye megfelelt az elvárható szintnek, a szövegértés minőségi elemzésekor azonban tanulságos lehet, hogy az esetleges tévedések a részletinformációkat vagy a szöveg egészének összefüggéseit érintették-e. Az első kilenc ellenőrző kérdés olyan szövegbeli részletekre vagy összefüggésekre kérdezett rá, melyek megoldását a szöveg szó szerint tartalmazta. A 10. kérdés a tanuláság levonásának képességét mérte. Az értési hiányosságokat s az egyes kérdésekre adható válaszok nehézségi fokát egyfelől jelzi, hogy mely kérdésekre nem válaszoltak a tanulók, másfelől az, hogy a tartalmilag hibás válaszok között a tartalomfüggetlen vagy a tartalomközeli esetek voltak-e többségben. A két korosztály között egy jellemző különbség még a válaszok megszerkesztettségében is megmutatkozik: a hatodikosok egész mondatokkal és gyakran több vagy az összes lehetséges információt felsorolva fogalmazzák meg mondanivalójukat.

A szövegértés minősége szembevető különbségeket mutat a két korcsoportban. A hatodikosok csupán feleannyi kérdésre nem válaszoltak, és harmadannyi hibás választ adtak, mint fiatalabb társaik. A 2. és 3. kérdésre az idősebbek mindegyike adott valamilyen választ, illetve a 4. kérdés esetében hibás válasz nem született, az 1. és 2. kérdés kapcsán pedig elenyésző ebben a csoportban a tévedés. (E különbségek százalékos értékeit az 1. ábra foglalja össze.)

		5. osztály (71 fő)				6. osztály (57 fő)			
átlag (%)		66,70				82,63			
elmaradás (%)		32,40				17,50			
nemek		fiúk (32 fő)		lányok (39 fő)		fiúk (22 fő)		lányok (35 fő)	
		átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás	átlag	szórás
		71,87	10–100	62,43	10–100	90,5	70–100	77,7	30–100
teljesítmény		jó	gyenge	jó	gyenge	jó	gyenge	jó	gyenge
		60–100%	10–60%	60–100%	10–60%	70–100%	30–70%	70–100%	30–70%
		68,7	31,2	67	33	100	0	71,4	28,6

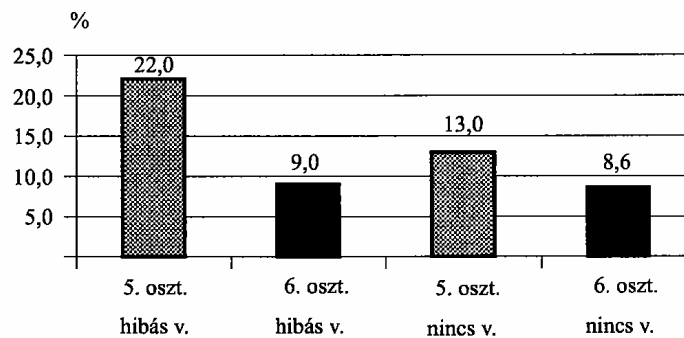
1. táblázat. Szövegértési mutatók az átlageredmények tükrében

kérdések	ötödikesek		hatodikosok	
	nincs válasz	hibás válasz	nincs válasz	hibás válasz
1. Hogyan védelmezte a természet Székesfehérvárt?	11	18	7	6
2. Ki védelmezte a várat?	2	8	–	1
3. Ki érkezett hívatlanul?	4	7	–	1
4. Mire eskette meg Varkocs György az embereket?	8	4	4	–
5. Miért tudta negyvenezer török megközelíteni a falakat?	12	27	4	9
6. Miért haltak meg a legjobb vitézek?	3	20	3	12
7. Mi volt a polgárok döntése?	7	13	2	5
8. Kit küldtek a polgárok a török szultánhoz?	20	21	12	3
9. Miért tiltakoztak a vitézek a vár feladása ellen?	9	18	4	3
10. Miért büntette meg a szultán a polgárokat?	16	23	13	12
összesen	92	159	49	52

2. táblázat. Az egyes kérdések nehézségi foka a hiányzó és a téves válaszok tükrében

	ötödikesek		hatodikosok	
	nincs válasz	hibás válasz	nincs válasz	hibás válasz
8.		5.	10.	10. / 6.
10.		10.	8.	5.
5.		8.	1.	1.
1.		6.	4. / 5. / 9.	7.
9.		9. / 1.	6.	8. / 9.
4.		7.	7.	2. / 3.
7.		2.	–	–
3.		3.	–	–
6.		4.	–	–

3. táblázat. Az egyes kérdések nehézségi foka (csökkenő sorrendben)

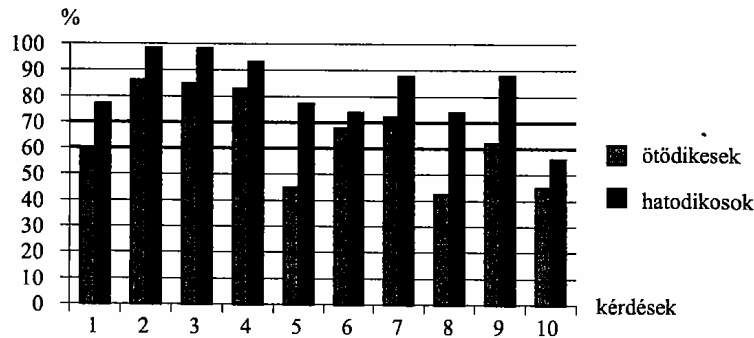

1. ábra. Hibás és hiányzó válaszok százalékban az összes válaszhoz viszonyítva

Mindkét csoportban közel ugyanazok a kérdések okoztak nehézséget mind a nincs válasz, mind a téves válaszok alapján, melyeket csökkenő sorrendben a 3. táblázatban találhatunk.

A 2., 3., 6. és 7. részletinformációkra utaló kérdésre a gyermekek többsége adott valamilyen választ. Sokan az olyan kérdéseknél, melyekre a lehetséges válasz kettő vagy több részletet is tartalmazott (pl. 2.,

3. 6., 1.), a válasz több elemére is jól emlékeznek: az ötödik osztályban 67, a hatodik osztályban 79 esetben. A 10., ok-okozati viszonyra és az 1., 5., 8., részlet-összefüggésre utalót azonban mindkét korcsoportban gyakran megválaszolatlanul hagyták. A 4. és 9. kérdés a hiányzó válaszok alapján közepesen nehéznek bizonyult. A tévedések is mindkét korcsoportban egyértelműen a tanulás megállapítá-

2. ábra. Helyes válaszok százalékban kérdésenként

sára szolgáló kérdést (10.), illetve az 5. kérdést érintették, míg a 8. és a 6. a fiatalabbak, a 6., 1. és 7. kérdés pedig az idősebbek számára okozott bizonytalanságot.

A 2. ábra a hiányzó és téves válaszok összegéből kialakuló százalékos teljesítményt mutatja a két vizsgált korcsoportban a helyes értés viszonylatában. Látható, hogy a nehézségek mindkét korosztályban ugyanazokat a szövegrészeket érintik (1., 5., 6., 8., 9., 10. kérdés), csak mennyiségi különbségek vannak köztük a hatodikosok javára. Megdöbbentő adat, hogy a fiatalabbak több mint fele nem képes a szöveg tanulságának levonására, s hasonlóan gyenge eredményeket kaptunk az 5. és 8. kérdés esetében is. A hatodikosok a 10. kérdésen kívül mindre az életkorukban elvárható szinten feleltek meg, a tanulság levonásában (mindkét korosztálynál) több mint egy év elmaradást regisztráltam.

Figyelemre méltó tehát, hogy annak ellenére, hogy a két korcsoport átlagos szövegértési eredménye megfelelő, a lényeg, a tanulság levonása, a szöveg mélyebb összefüggéseinek megértése még 10–12 éves korban is mutathat elmaradást.

A nagyobb értési nehézségek illusztrálására néhány szöveg rekonstrukcióját végeztem el, az ellenőrző kérdésekre adott válaszok alapján. (A „megértett szövegben” a helyes válaszokat kurziválás emeli ki.)

Ötödikesek

1. A történetben szereplők és cselekedeteik s a megfelelő események összekapcsolási nehézségét mutatja a következő rekonstrukció:

„Székesfehérvárt mocsár vette körül. A várost Varkocs György védelmezte. A törökök hivatlanul érkeztek. Varkocs György megeskette az embereit, hogy *hűek lesznek és harcolnak életük végéig*. A törökök azért tudták megközelíteni a várat, mert a katonák feladták azt az ostromlőknek. A legjobb vitézek nem adták fel a várost, hanem védték, ezért haltak meg. A polgárok a katonákat megjutalmazták, a többi embert megölték. A polgárok egy katonát küldtek a török szultánhoz. A vitézek azért tiltakoztak a vár feladása ellen, mert nem lett volna városuk, a polgárokat pedig azért büntette meg a szultán, mert nem akarták odaadni a várost.”

2. Csak a polgárokkal kapcsolatos információkat értette meg a következő diák:

„Székesfehérvárt mocsár, nád, láp vette körül. Katonák védték a várost, amikor a török császár hivatlanul megérkezett. A törökök azért tudták megközelíteni a falakat, mert a polgárok feladták a harcot. A legjobb vitézek azért haltak meg, mert feladták a csatát. A polgárok úgy döntöttek, feladják a harcot, s egy katonát küldtek a szultánhoz. A szultán azért büntette meg a polgárokat, mert feladták a csatát.”

Az első két adatközlő esete jól tükrözi azt a fajta dekódolási stratégiát, melyben a vezérlést főként az asszociációs működések végzik a szintaktikai és szemantikai működések részleges felhasználása alapján. (4)

3. A 10–25 százalékos teljesítményt nyújtókra általánosan jellemző, hogy a történet végére teljesen „elveszítik a fonalat”:

„Székesfehérvárt a polgárok védték. Varkocs György a csatára eskette meg az

embereket. A törökök azért közelítették meg a falakat, mert nem voltak védve. Azért haltak meg a legjobb vitézek, mert rossz irányba mentek.

A természet nagy falakkal védte Székesfehérvárt. Az örök védték a várost. Az ellenség hívatlanul érkezett. A legjobb vitézek azért haltak meg, mert ágyúval lőtték őket. A polgárok eldöntötték, *hogyan feladják a várat.*”

Hatodikosok

Egy 40–50 százalékot értő diák saját rekonstrukciója is a gyenge értést bizonyítja: „Székesfehérvárnál volt ez a csata. Varkocs György. A szultán lefejeztette a polgárokat.”

A téves válaszok minőségi elemzése választ adhat arra, milyen tényezők nehezítik a szövegértést, s mely területekre kell koncentrálni a fejlesztésben. A hibás válaszok tartalomközeli és tartalomfüggetlen csoportokba való sorolása képet ad a gyermekek stratégiáiról, melyekkel e nehézségeket kompenzálni, leküzdeni igyekeznek. Gósy (2) vezeti be e két kifejezést: a „tartalomközeli válaszok még lehetővé teszik a gyermek számára, hogy a szöveget megértse, noha a szemantikai feldolgozás nem tökéletes”, míg a tartalomfüggetlen válaszok ezt nem engedik meg. A következőkben a legnehezebb kérdések (10., 1., 5., 6., 8., 9.) válaszadási jellegzetességei kerülnek elemzésre, előljáróban megállapítható, hogy minden esetben a tartalomközeli válaszok vannak többségben.

A tanulás levonásának nehézségére (10. kérdés) könnyen található magyarázat. A teljes szöveg helyes értelmezése a feltétele a szövegben szó szerint nem megjelenő válasz azonosításának. Ez az értési folyamatok összehangolt működésén túl komoly összpontosítási és memóriális megtartó készséget is feltételez. A többnyire rövid, helyes feleletek („mert árulók voltak; mert feladták a várat; mert megszegették esküjüket; mert elárulták hazájukat”) és számos frappáns megfogalmazás mellett („mert ha az ő szolgálai lettek volna és föladták volna a várat, akkor is

ezt tette volna velük; mert nem tartotta őket hazafiaknak, mert elárulták a várat; mert nem akarta, hogy őt is elárulják; mert ők árulók voltak és azt gondolta, hogy később őt is elárulhatják”) a legtöbb tévedés is itt született.

A hibás válaszok csoportosítása szerint mindkét csoportban a tartalomközeli válaszok a leggyakoribbak, melyek között a szinonimák használata, az információ egy részének hozzáférhetősége vagy a több lehetséges információ csak egy részének a kiválasztása a leggyakoribb eset („mert helytelenül cselekedtek; mert gyávák voltak; mert a szultán tisztességes harcot akart”). A tartalomfüggetlen válaszok többsége memoriális elégtelenséggel vagy a szemantikai összefüggések felismerési képtelenségével hozható összefüggésbe, a gyermek találgat („mert hagyták magukat; mert utálta őket; mert gonosz volt; mert nem tetszett neki a magyar; mert erőszakosak voltak; mert nem engedelmességek a szultánnak és lassúak voltak”). Lexikai hiányosság, egy adott kifejezés szó szerinti értelmezése („megjutalmazni”) vezetett egy esetben ahhoz, hogy a polgárok megjutalmazását és megbüntetését (lefejezését) két külön eseményként értelmezte egy diák. Szemantikai és szintaktikai hiányosságok eredményezték a „Miért”-tel kezdődő eredeti kérdésre a „Mivel/Hogyan”-ra való feleletet: „Azzal, hogy levágta a fejüket.”

Az első részletkérdés (1.) megválaszolásának nehézsége abban áll, hogy a választ felépítő három információ a szöveg 2., 3. és 4. szavaként hangzik el, amikor még nem jelentkezik a kontextushatás, semmilyen elvárással, hipotézissel nem rendelkezhet a hallgató a tartalommal illetően. Adataim korrelálnak *Schneider* és *Simon* (5) hasonló vizsgálati eredményeivel, a 13–14 évesek esetében is e kérdés megválaszolása volt a legkevésbé helyes. Így nem meglepő a főleg szinonimákat érvényesítő tartalomközeli válaszok magas száma („víz, tó, fák, bokor, sűrű növény”). A memória-kihagyás okozza sok esetben a vár – város szavakra rímelő tematikus találgatások tartalomtól független eseteit („várral, fallal, árokkal”), míg gyakori a

szöveg információi közül a helytelen kiválasztása („az idő kedvezett, a köd”).

Az 5. kérdés a történetben egyfajta fordulóponthoz ér, egyre több a memorizálható információ, a helyszín, a szereplők és a konfliktus felvázolása után elkezdődik a konkrét cselekmény. Ez okozhatta a gyermekek többsége válaszaiban egy korábbi vagy egy később elhangzott, tematikusan kapcsolódó részlet választását („mert túl-erőben voltak; mert sok ágyújuk volt; mert a magyarok kevesebben voltak”). Néhány esetben a tartalomközeli megoldásokban szinonimák is előfordultak („mert jött a rossz idő; mert segített az időjárás). A ritkább, tartalomfüggetlen válaszok tapasztalatai azt mutatják, hogy egy később (egy esetben korábban) elhangzott, létező szövegrész téves beillesztése jellemző („mert visszavonultak a magyarok; mert felhúzták a felvonóhidat; mert a polgárok feladták a harcot; mert belefáradt a szemük a nézésbe”). Az értési folyamat teljes kudarcát jelzi az egyik diák előzetes tapasztalatai szerinti találgatása: „mert sűgő emberek [árulók] voltak [a magyarok között]”.

A történések gyors egymásutánjának követése a hatodik kérdéstől kezdve már az idősebbeknek is komolyabb nehézségeket okoz. A tartalomközeli válaszok száma drasztikusan lecsökken. Legtöbb esetben ilyenkor memória-problémák gátolják az összes információ lehívását. Általában csak a következők hozzáférhetőek: „mert végig harcoltak; mert hősiesen harcoltak; mert bátran harcoltak”. A tartalomfüggetlen válaszokban egy létező szövegrészlet téves beillesztése dominál („mert ágyúval lőtték őket; mert nem adták oda a várat; mert a törökök túl-erőben voltak; mert lefejezték őket, mert megölték őket”). Lexikális hiányosság („kapun kívül reked, felvonóhid” – egy diák rá is kérdezett: Hogy is hívják azt, amit felhúztak?) kapcsán való félreértésre is akadt példa: „azért, mert rossz irányba mentek”.

A 8. kérdésre egyetlen lehetséges válasz adható, egyetlen szó: követ. A részletkérdések közül a legtöbb hiba mégis itt születik. Magyarázat lehet az a tény, hogy e kérdés a történet utolsó harmadában található

információra vonatkozik, s sok gyermek számára ekkorra a cselekmény követése már ellehetetlenült. A tartalomközeli válaszok (s két kivétellel mind azok: Varkocs Györgyöt, a vezéreket) mindegyike szókincsbeli hiányosságokra utal, a szinonimák használata reprezentálja, milyen széles spektrumú e kör: hírnök, hírvivő, nagykövetek, kézbesítő, egy polgár, egy katoná, futár, egy ember, emberek, vitézek, maguk mentek. (Hasonló jelenséget figyeltem meg a polgárok szóval kapcsolatban is: „polgár”, nemesek, parasztok, illetve egy esetben a szultán szó helyett a császár kifejezés is előfordult.)

A 9. kérdésre adandó válasz ugyancsak a szöveg harmadik harmadában található, többszavas megfogalmazást igénylő, bonyolultabb összefüggésekre (részben a 4. kérdésre adott válaszra is visszautaló) építő értési mechanizmust takar. Helyes válasz a szövegben egymástól pár sorral távolabb található két mondat kombinációjával nyerhető. A kevés tartalomközeli megoldás e bonyolult szövegszerkesztés eredményeként egy alacsonyabb értési szinten ad választ: „mert sajnálták; mert sokat jelentett nekik; mert nem lett volna városuk”. A tartalomfüggetlen válaszok a történet fonalának elvesztése után egy korábbi, még megértett információból kiindulva önmagukban értelmezhető megoldást kreálnak: „még volt esélyük nyerni; nem akartak rabszolgák lenni; mert nem bírták tartani; mert nem akarták, hogy megöljék őket”.

A példából jól látható, hogy a szövegértési nehézségeknek számos oka lehet. Problémát okozhatnak ismeretlen lexikai egységek, a bizonytalanul vagy tévesen azonosított morfológiai, szintaktikai szerkezet vagy az asszociációk szintjén a fel nem ismert szövegösszefüggések. Gyakran megtörténik, hogy a gyermek memóriája gyenge, nem képes visszaidézni a szöveg megfelelő részét. A gyermekek többsége mindezek ellenére azért próbálkozik a válaszadással (a hiányzó vagy tartalomfüggetlen válaszok ritkábbak), nem egyszerűen saját logikájára vagy élettapasztalataira támaszkodva. E stratégia legredukál-

tabb formája például: „Ki védelmezte a várat? – Az örök. Ki érkezett hívatlanul? – Az ellenség.”

Következtetések

A fenti kísérlet 11 és 12 éves általános iskolások szövegértési képességét mérte az úgynevezett közvetlen megértésvizsgálat (itt: GMP 12) módszerével. A vizsgálat elvégzését erősen indokolják a percepcióval (beszéderítés, olvasásértés) foglalkozó kutatások eredményei. Cs. Czachesz Erzsébet közli (6) például a magyar általános iskolások körében 1970 óta végzett nemzetközi és nemzeti olvasásmegértési felmérések elgondolkodtató következtetéseit, melyek szerint a magyar gyermekek olvasásmegértésének színvonala javuló tendencia mellett ugyan, de napjainkban is elmarad a kívánatostól. Megállapítja még, hogy a szövegértés különböző szintjei nem alakulnak ki automatikusan, legalábbis az eredményes tanuláshoz szükséges szinten nem. A gyermekek szövegértése tehát az anyanyelvi nevelésben a fejlesztendő képességek közé tartozik.

Megnyugtató eredmény, hogy a fentiekben vizsgált csoportok mindegyike az életkorában elvárható átlagérték felett teljesített. A tesztfeladatban elkövetett hibázások elemzése során kiderült, hogy értési nehézségeik a szöveg ugyanazon pontjait jellemzik, csak mennyiségi különbség van közöttük: a hatodikosok lényegesen ritkábban tévednek, teljesítményük életkori szempontból javuló tendenciát mutat. Ez a megfigyelés korrelál Cs. Czachesz Erzsébet és Vidákovich Tibor országos olvasásértési vizsgálatainak eredményével (7), akik a 4. és 6. évfolyam között tapasztalták a legintenzívebb fejlődést. Gósy Mária szintén országos adatai lassúbb fejlődést vagy stagnálást jeleznek (4) és Schneider és Simon (5) is hasonló megállapításra jut, miszerint csupán az életkor növekedésével a felsőbb osztályokban nem javul a szövegértési teljesítmény. Nemek szerinti összehasonlításban megállapítható Gósy adataival való egyezés (8, 9): a jó teljesítményt tekintve nincs nagy különbség a lányok és a fiúk

csoportjában, de a legjobbak között több a fiú, mint a lány (lásd a 6. osztályt).

A tanulási folyamatok minősége szempontjából azonban nem közömbös, hogy a hibázások – még oly ritkán is forduljanak elő – a részletek vagy az összefüggések felismerését érintik-e. Hátrányosabb a gyermek számára, ha az összefüggések értelmezésére képtelen vagy abban bizonytalan (vö. (1)). A vizsgált populációban mindkét csoportra jellemző a tanulás levonásának nehezítettsége a részletinformációk és részösszefüggések megértésével szemben. Az ötödikeseknek több mint a felére, a hatodikosoknak több mint 40 százalékára jellemző, hogy a beszédmegértési folyamatok felsőbb szintjei akadályozottan, zavartan működnek (vö. (8, 7)). E diákok képességeinek fejlesztése fokozott figyelmet igényel, mivel a nem megfelelő szövegértés és következtetési teljesítmény szorgalommal és magolással átmenetileg ugyan ellensúlyozható, hosszú távon azonban e gyermekek hátrányukat nem tudják segítség nélkül leküzdeni. A felsőbb osztályokban a szövegértés elméletileg fejlődik a tanulás, az olvasás, a fogalmazási feladatok hatására, ez a „fejlődés” azonban minimális, és súlyos esetekben olvasásértési nehézségek, tanulási problémák merülhetnek fel. (vö. 1, 9)

Tanulmányom az életkori mutatók mennyiségi és minőségi összehasonlításán túl az ellenőrző kérdésekre adott téves válaszok tartalomfüggetlen és tartalomközeli csoportokba való besorolásával és az értési, értelmezési stratégiák kielemezésével adatokat szolgáltat a fejlesztés irányára vonatkozóan is.

Jegyzet

- (1) GÓSY Mária: *A beszédészlelési és beszédmegértési folyamat zavarai és terápiája*. BGGYTF, Bp, 1995.
- (2) GÓSY Mária: *Az olvasott szöveg és az elhangzott szöveg megértésének összefüggései*. Magyar Nyelvőr 1996/2. sz. 169–178. old.
- (3) GÓSY Mária: *GMP Diagnosztika*. Nikol, Bp, 1995.
- (4) GÓSY Mária: *A mondatértés és a szövegértés összefüggései*. Magyar Nyelv 1997/4. sz. 414–425. old.
- (5) SCHNEIDER Júlia – SIMON Ferenc: *Iskolai ku-*

darok beszédpercepció háttéréről. In: GÖSY Mária (szerk.): *Gyermekkori beszédészlelési és beszéd-megértési zavarok*. Nikol, Bp, 1996. 143–162. old.

(6) CS. CZACHESZ Erzsébet: *Az olvasásmegértés és tanítása*. Iskolakultúra 1999/2. sz. 3–15. old.

(7) VIDÁKOVICH Tibor – CS. CZACHESZ Erzsébet: *Az olvasásmegértési képesség fejlődése*. Iskolakultúra 1999/6–7. sz. 59–68. old.

(8) GÖSY Mária: *A mondatértés és a szövegértés összefüggései*. In: GÖSY Mária (szerk.): *Beszéd-ku-tatás. Tanulmányok az elméleti és az alkalmazott fonetika köréből*. MTA, Bp, 1994. 94–120. old.

(9) GÖSY Mária: *A hallástól a tanulásig*. Nikol, Bp, 2000.

Függelék

GMP 12 (Szövegértés 10–16 éveseknek)

Varkocs György halála

Egykor ingovány, mocsár és nádas vette körül Székesfehérvárt, jól védelmezte a természet a várost minden támadás ellen. De nemcsak a természet, hanem Varkocs György várkapitány is védelmezte, és vele a jó dunántúli vitézek, akik éjjel-nappal erősítették a falakat, mert a törököt várták. Hiszen a törökre várni nem kellett: hivatlanul is eljött maga a nagy Szulejmán szultán és vele a tenger sok katonája. Anynyian voltak a törökök, hogy a szem belefáradt, amíg a vonulásukat nézte. Varkocs György erős esküvessel megeskette a vitézeket meg a polgárokat is, hogy a várost élve-halva megvédelmezik. Felhívatta a szultán az ágyúkat, lövetni kezdte a falakat. Amikor az ágyúk elhallgattak, rohamra indult a török sereg. Már alig győzték a magyar vitézek, de ekkor a polgárok is fegyvert ragadtak és melléjük álltak. Szeptember első napján nagy köd szállt le, mint-ha a természet is a törököt kedvelné, és a nagy ködben negyvenezer török közelítette meg a falakat. Két rohamot is visszavertek a hős védők, de a harmadik

elől visszavonultak a belvárosba. A kaput nagy hirtelen bezárták, a felvonóhidat felhúzták, úgy folytatták a csatát. Csakhogy a gyors visszavonulás nagy veszedelemet okozott: a legbátrabb vitézek Varkocs György vezetésével még harcban álltak a törökkel és a kapun kívül maradtak. Ott is haltak meg a várkapu előtt mind egy szálig.

A várbeli vitézek megtartották esküjüket, tovább harcoltak a török ellen. De a polgárok meggondolták magukat. Addig gondolkoztak, míg követet küldtek a török szultánhoz, és felkínálták a vár megadását. Hiába tiltakoztak a vitézek, hiába emlegették Varkocs György példáját, a polgárok feladták a várost. A szultántól meg is kapták méltó jutalmukat: Szulejmán az őrseget bán-tatlanul elengedte, de a polgárokat lefejeztette.

Kérdések és az elvárt válaszok 10–13 évesektől:

1. Hogyan védelmezte a természet Székesfehérvárt? (ingovány vagy mocsár vagy nádas vette körül) A három szó bármelyike jó válasz.
2. Ki védelmezte a várat? (Varkocs György vagy a dunántúli vitézek) Bármelyik jó válasz. Tizenkét éves korig a vitézek is elfogadható.
3. Ki érkezett hivatlanul? (a törökök)
4. Mire eskette meg Varkocs György az embereket? (hogy halálukig védelmezik a várat)
5. Miért tudta negyvenezer török megközelíteni a falakat? (mert köd volt)
6. Miért haltak meg a legjobb vitézek? (felhúzták a felvonóhidat vagy bezárták a kaput, vagy ők kint maradtak) Bármelyik jó válasz.
7. Mi volt a polgárok döntése? (feladják a várat)
8. Kit küldtek a polgárok a török szultánhoz? (követet)
9. Miért tiltakoztak a vitézek a vár feladása ellen? (Varkocs Györgynek tett esküjük miatt vagy hazafiságból) Bármelyik jó válasz.
10. Miért büntette meg a szultán a polgárokat? (megszegték az esküjüket vagy elárulták a várat vagy feladták a szabadságukat)

Simon Orsolya

A felvonó nem működik. Ön ma elviselhetetlen lesz *Avagy a fordítás és az új angol érettségi*

A cím angol változata egy bukaresti szálloda halljában látható, és jellemző a világ minden táján fölbukkanó, mosolyra ingerlően hibás idegen nyelvű feliratokra. Temérdek példát lehet sorolni. Egy svéd étteremben az angol nyelvű menü szerint az ott felszolgált borok nem testesek vagy zamatosak, hanem reménytelenek. Bangkok egy patyolatában kifüg-

gesztett tábla arra invitálja a kuncsaftot, hogy tolja le a nadrágját, ha jó eredményeket akar elérni. Egy valamikori angol nyelvű szovjet hetilap ismertetője például így szólt egy kiállításról: „Több mint ezer szovjet festő és szobrász munkája tekinthető meg a moszkvai képzőművészeti kiállításon. Valamennyiüket az elmúlt két évben állították falhoz.”